

MİSTİSİZM, EŞİTLİK VE HÜRRİYET

İstiyorum ki, mezhep sınırlarımızdan gerçekten çıkıp, içinde yaşadığımız dünyayı ve bu dünyayı dolduran tabiatı ve insanlığı keşfedelim. Tabiat ve insanlık, hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak derecede iki temel konudur. Bu iki konuyu ve aralarındaki ilişkiyi keşfetmek için ve insanın hareketleriyle yaşantısını keşfetmek için, tarih boyunca din, felsefe veya insan düşünce ve eylemiyle ilgili diğer alanlar olarak ortaya çıkan bütün zihnî ekol ve deneyimleri göz önünde bulundurmalıyız. **Bütün bunları bir arada ele aldığımızda, üç temel akıma rastlarız;** bütün diğer konular, ya bu üçün kolları, ya da tümüyle- ikinci derecede sorunlar olarak kendilerini gösterir. Bu **ÜÇ TEMEL AKIM İSE, MİSTİSİZM, EŞİTLİK VE HÜRRİYETTİR.**

MİSTİSİZM:

En geniş anlamıyla Doğu'da da Batı'da da her zaman var olagelmıştır. Doğu'da ortaya çıktığından söz edilmesini ve Doğu'lu bir çehre takınmasının nedeni, yalnızca Şark ruhunun mistisizme meyilli olması değil, daha çok, medeniyetin önce, düşünce, kültür ve büyük dinlerin doğum yeri olan Doğu'da doğmuş olması sebebiyle, mistisizmin de, doğal olarak aynı yerde ortaya çıkmış olmasıdır. Batı dünyasının vahşî ortamında, insanlık henüz medeniyete erişmemiştir; dolayısıyla, bu yüce mistisizme sahip olamayacaktı. Fakat, genellikle, mistisizm, insan tabiatının içinden gelen bir şeydir.

Bana öyle geliyor ki, bir materyalist olarak saldırılara uğrayan Darwin bile, insan maneviyatı gerçeğini tasdik etmede bir başka kişiden daha ileri gider. Bilimsel dille **Darwin** şöyle der:

“Evrim, insanın dışındaki yaşama biçimlerinde, bitkilerde ve hayvanlarda maddî, psikolojik ve bedenî bir şekle büründü: bitkisel hayat yayıldı; sonra amip ve diğer hayvansal yaşama biçimleri ortaya çıktı, her bir tür diğerine daha bir evrim geçirmiş olarak dönüştü. Sonra, ilk insan, hayvanların en çok evrim geçirmiş şekli daha da evrimleşti; örneğin, avuç içindeki kıllar döküldü, alnı genişledi, çenesi büzüldü ve kuyruğu kayboldu; iki ayağı üzerine kalktı; insan var oldu.” Bu noktadan sonra, insan evrimi fizikî değil, içte ve manevî düzeydedir.

İnsanın yollarının ve maymun - insan ve kendi insanî yollarına ilk olarak koyulan ilk insanların bu şekilde ayrılmasına neden olan şey, mistik duygunun ortaya çıkışıydı. Bu şekilde, —Doğu'lu olsun, Batılı olsun— ilk insan, belirtmemiz gerekiyor ki, zihnî veya bilimsel değer olarak değil de, ilk şekliyle bu duyguya sahiptir. Bu insanın bazı kayalar ve bir put karşısındaki duygulan, bazı şeylerde algıladığı ürpertici nitelik, kendi varlığında onlar arasında hissettiği esrarengiz bağ mistik duygu ve mizacının kaynağıdır. Yine de, böyle bir durum, insanlığın ilkel mertebesi olduğundan, bu semboller değersizdir. Doğu mistisizmine böylesi derinlik ve ululuğu kazandıran, Doğu medeniyet ve kültürünün ulaştığı yükseklikti.

Bir dinin gelişmesi, izleyicilerin ilerlemesine bağlıdır. Bunu genel - geçer bir kural olarak kabul edebiliriz. Hinduların, —bir yüzyıl öncesine kadar— müslümanlar tarafından, nasıl geriliğin, yıkılışın 'şirk'in ve cahilliğin timsali olarak görüldüğünü biliyoruz; ineğe taptıklarından vs... Ama, şimdi Hinduizm hakkında yazılan kitapları karıştırıyoruz da, İslam hakkında yazılanlarla karşılaştırma bile kabul edemediğini görüyoruz. **Radhakrişnan, İneğin kutsallığı üzerinde felsefî yorumlarla dolu bir kitap yazmış ki, bizim 'tevhid' üzerinde hiç öyle bir eserimiz yok.** Şimdi de, Hindu aydınlar, dünyanın en yüce felsefî düşüncelerinden hiç de aşağı kalmayan yorumlarda bulunuyorlar, 'Şirk' ve Hindistan'ın sayısız tanrıları üzerinde. **Ama, bizim son derece gelişmiş (en azından tarihî bakımdan, Hindularinkinden iki bin yıl daha eski) bir dinimiz var; gel gör ki, bizim elimizde bayağılaşmış ve zavallılaştırılmış...**

Ne olursa olsun, mistisizm, asli insan fitratından kaynaklanan zihnî bir akımdır. **“Mistisizm”** kelimesi en geniş anlamıyla, bu dünyadayken insanların sahip olduğu iç sezgi, içten gelen kavrayış duygusu demek olup, bu anlayış duygusundan kim yoksun olursa, öz anlamda, insanî aşamaya henüz varamamış durumdadır. **(Darwin'in deyimiyle) yalnızca kuyruğunu yitirmiş ve kılını dökmüştür daha. Aksi durumda, dünyalık ve maddî hayatımızda, bu göğşe ve tabiatın bu düzenine baktığımızda, ürkmek elimizde değildir.**

Bu ürme duygusu, insanın tabiatla olan ilişkilerindeki bazı eksikliklerden ileri gelir. Yani, insan niteliğindeki insan, tabiatın daha fazla doyuramayacağı ihtiyaçlar hisseder.

Niçin doyuramam?

Çünkü tabiat, insanın ve ineğin, hayvanın ve bitkinin yanyana yaşadığı 'bir evdir; hayvanların ihtiyaçlarına göre yapılmıştır o. Bu tabiatın dünyasına gelen insanın, tabiatın yani hayvanlarla paylaştığı evin doyuramayacağı bazı ihtiyaçları vardır. İşte bundan dolayı, bu dünyada bir yabancılaşma, bir kaçma ve sürgün duyguları doğuyor içimizde. Böylece, **içimizdeki mistik ruhun fışkırdığı pınarları oluşturan bir susuzluk ve bir yabancılaşma** duygusu hissediyoruz. Bu nedenle, tabiidir ki, bu ihtiyacı, bu susuzluğu gidermek için, bu dünyada eksikliğini duyduğumuz şeyler üzerinde kafa yormamız gerekiyor. Tabii olarak, madde üstü olan ihtiyaçlarımızın giderilmesi için tabiatın ötelere bakmamız, ihtiyacını duyduğumuz şeylerin bulunabildiği yerlere gezinti yakmamız gerekiyor. Tabiatın dışına taştıkça, ona daha çok yabancılaşıyor, yalnızlık ve sürgünlük duygularımız daha da kuvvetleniyor. Bu yalnızlıktan kurtulup, bu sürgünden kaçmak için de, burada olmayan bir dünyaya çeviriyoruz gözlerimizi.

Tek kelimeyle, burada olmayan dünya **“görünmeyen” (gayb)** dir. Kısaca diyebiliriz ki mistisizm, insanın ilk fitratının bir dış yansıması ve görünmeyene doğru bir gezinti aracıdır.

Fakat nerededir bu görünmeyen?

Bu soruya cevap verirken, belli bir mezhebin, mistik veya tasavvuf! bir ekolün kucağına düşüyoruz; ama ben bundan kaçınmak niyetindeyim. Hepimizin ortak görüş noktası, özellikle görünmeyeni arayan ve davranış ve gelişiminin kaynağı burada yatan bir türe ait olduğumuzdur, diyeceğim. Eğer insanın gördükleri ve hissettikleri yeterli olsaydı, donup, durgunlaşacaktı; fakat yeterli olmadığından, hareket ediyor, bu hareket de evrimini sağlıyor.

Eğer, bu mistik duygu kendinden çekip alınırsa, insan birden, son derece gelişmiş, akıllı, tabiata egemen, ihtiyaçlarını başarıyla karşılayan güçlü bir hayvana dönüşür ama o, bundan öte bir şeydir.

İnsana üstünlük ve soyluluk kazandıran bu mistik duygudur; bir kişi ne kadar çok gelişirse, bu ihtiyaç, bu susuzluk o kadar çok kuvvetle duyulur. Kendimiz üzerinde bir yargıda bulunacak olursak, daha çok gelişenlerin, daha çok doyumsuz olduklarını görürüz. Manevî gelişimi daha büyük olanların, daha az fizikî olan daha yüce ihtiyaçları ve hünerleri vardır ve tabiat bunları daha az doyurabilir. Son derece açıktır bu durum. Gelişmiş, fakat Allah'a ve görünmeyene inanmayan, **Dostoyevsky (bir anlamda dindar), Sartre (dinle ilgisi olmayıp, Allah ve görünmeyen fikrine karşı çıkan) ve Albert Camus (bütün kuşkuların ötesinde bir materyalist)** gibi materyalistlere baktığımızda da bunu açık seçik görebiliriz. Zihnî açıdan materyalisttir bunlar, ama ruhen değil, çünkü ruh hakkındaki düşünce ve duyguları son derece gelişkindir, Allah'ın olmayışından üzüntü duyarlar.

Evet, —**insanın görünmeyene olan eğilimi onu alçaltır—** diyen materyalistlerin aksine biz diyoruz ki, insanı gerçekten alçaltan, var olana karşı eğilimidir. Tabiatla bulunmayan değerlerin peşinden gitmekle, o tabiatın üstüne çıkar ve türünün manevî ve aslı gelişimini güvenlik altına alır.

İşte mistisizm, insanlığın içinde parlayan bir fenerdir. Maddî insanı, tabiatın sınırlarını üstünde ve ötesinde madde dışı bir varlık şekline dönüştüren bir katalizatördür o. İnsanı burada olmayana götüren bir çizgidir. İnsanın manevî evrimini oluşturan şey. Günlük hayatla ilgili ekonomik, politik, ahlâkî vb. hükümlerini göz önüne almazsak, bütün dinlerde bu tek mistisizm kökü vardır. Doğu'lu veya Batı'lı, tek tanrıcı veya çok tanrıcı olmak bu durumu değiştirmez, çünkü bu konular, yalnızca dinin türü ve evriminin derecesiyle ilgilidir.

Şurası çok ilginçtir:

Sartre, artık, (bir ondokuzuncu yüzyıl düşünürünün söyleyebileceği gibi)

“Allah yoktur ve din insanlara belâ olan bir hurâfedir” demiyor. Bunun yerine,

“Allah'ın yokluğu bütün varlığı anlamsız ve amaçsız yapmıştır, fakat ne yapalım ki, durum böyle; elden ne gelir?” diyor.

Allah'ı olmayan bir tabiat, Sartre için sıkıcı, aptalca, duygusuz ve insan ihtiyaçları için yetersizdir. İnsanın tabiatla bir sürgün hayatı yaşadığını ve kendine yabancılaştırdığını kabul ediyor o. ama Allah'a da inanmıyor. Sonra diyor ki, **“Allah olmayınca her şey serbesttir, çünkü iyi ve kötüyü inandırıcı yapan yalnızca Allah'ın varlığıdır.”**

Allahsız olmakla, hiç bir kimsenin, gören hiç bir gözün bulunmadığı bir evde olmak arasında fark yoktur. İnsan, böyle bir evde:

“Nasıl oturayım?”,
“Nasıl Giyineyim?”,
“Nasıl hareket edeyim?”

diye sormaz; bu tür sorular anlamsızdır. Sizi gözetleyen hiç bir gözün olmadığı bir evde terbiyeli veya terbiyesizce oturmak gerçekten hiç bir şeyi değiştirmez. Doğru oturuşu yanlış oturuştan ayırmak, güzeli çirkinden, iyi davranışı kötü davranıştan, haklı sözü haksızından ayırdetmek bir gözetleyicinin varlığını gerektirir. Tabiatta gözetlemek için gören hiç bir göz bulunmazsa, hainle sadık, kendini inanç ve değerler uğrunda feda edenle, başkalarını kendi yükselişi uğruna feda eden arasında hiç bir fark olmaz. Hareketleri için hiç bir mutlak ölçü olmadığından, herkes birbirinin aynıdır,

Bütün bunlar, bu düşünürlerin, Allah'ın ve dinin yokluğunu bir eksik olarak algılamalarının şeklini gösteriyor; gel gör ki, inançsız olmakla da, böylesi düşünürler, yalnızca bu yokluğu değil, yalnızlığımızı ve sürgün yaşamaya olan mahkûmiyetimizi de kuvvetlendirmiş oluyorlar. Bu, ilk insan fıtratının, tabîî dünyanın verebildiklerini nasıl aştığını gösteriyor. **Eğer insanlar bu mistik kavrayıştan yoksun olurlarsa, donarlar veya manen kavrulurlar.** Tanrı'sız gelişen ve vahşî insanların medenî toplumu şeklini alan bugünkü medeniyette de görüyoruz bunu.. Bugün, tanrı'sız gelişen bir bilim, gerçekten medenî bir toplum üretti, fakat medenî insanlar değil; ama eskiden, vahşî ve geri bir toplumda medenî insanlarımız vardı.

Mistisizm, insanın kültürel ve manevî gelişimini mutlak bir zirveye, Allah'a götürür. O, üç temel zihnî akımdan biridir. Doğu mistisizmi de, sonradan dine katılacak ve yavaş yavaş dinî bir kuruluş biçimine bürünüp, yeni bir sınıfın doğmasına neden olacaktır. Egemen sınıfa gelince, o da bu sınıfın öbür unsurlarıyla sosyal bağlar kurmaya girişti. Sonunda, **ne yazık ki, din ve mistisizm, halkın yönetici sınıf tarafından sömürülmesi için bâtil bir hükümler yığınınna dönüştü ve insanın gelişmesinin, ilk insan fıtratının gelişmesinin düşmanı hâline geldi. Mistisizm, insanlığın maddî ve manevî evriminin ayaklarında bir zincir oldu.** Hürriyet arayan ruhlar, vara vara böyle bir dine karşı çıkar oldular; başka seçenekleri yoktu çünkü.

Makineleşme ve Sömürü içinde Eşitlik ve Hürriyet

Avrupa Liberalizmi'nin, İslâm'ın aslî gerçeğini Kur'an'dan veya Hıristiyanlığın aslî gerçeğini tarihten çıkarmasını beklemiyoruz, çünkü dinî sınıfların kendileri gerçeği bulmada başarısızlığa uğrarlarsa, bir Avrupa'lı yazar, sosyalist veya işçiden bunu hâsıl umabiliriz? Ve, işte böyle, ikinci önemli hareket, insan hürriyeti, bilimsel ve zihnî gelişim peşinde koşarken, kendini doğal olarak dinin karşısında buldu. Aynı şekilde, Orta Çağ yöneticilerinin sakat ellerine düşen din de, bu yeni harekete çıkarak, kendiliğinden, önce Avrupa'da, sonra da, samanla dünyanın her yanında sözünü ettiğimiz yola girdi. Artık, her yerde şunlar söyleniyordu:

İnsanın kurtuluşu tümüyle, dinin insanların ellerine ve ayaklarına vurduğu zincirlerin çıkarılmasına bağlıdır. Kuşkusuz, zincirlerle, Yahudilik, Hinduizm ve diğer bütün dinlerde olduğu gibi, İslâm ve Hristiyanlıktaki dinî kuruluşların insan düşüncesine getirdiği kısıtlama ve zorlamaları kastediyorum.

Avrupa'daki bu yeni akım —her zaman insanî düşünce ve ideallerimizin arasında yer alan— eşitlik, adalet ve hümanizm sorunları çevresinde dönerek ise başladı. Fakat sonra ondokuzuncu yüzyılda makinenin gelişi sınıf çatışmalarını, zulmü ve zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu kuvvetlendirdi.

Yeni durum, başlardakinden çok farklıydı; ilk sıralar bir arazi sahibi yirmi veya otuz köylüyü kullanabiliyordu. Tek bir köylü bir yılda ne kadar üretebilirdi? Diyelim ki beş harvar (300 kg) buğday. Bir harvarı tohumla ve ilk harcamalara, biri toprağa ve suya gidecek, biri de köylünün kullanımına verilecekti. Bu durumda, arazi sahibi köylüyü ne kadar sömürülebilirdi? Ürünün beşte ikisinden fazlasını alamazdı. Neden? Çünkü köylü daha fazla üretemezdi de ondan. Dolayısıyla, eskiden sömürü hep belli ve düşük düzeydeydi.

Eğer, kişi daha yüksek düzeyde sömürmek isterse, daha çok kişi kullanmalıydı; yani, üretimi artırıyorsa, iş gücünü yükseltmeliydi. Örneğin, iki bin 'harvar' buğday almak için, bin köylü çalıştırması gerekiyordu. Bu ise imkânsızdı. Kimse, istediği bütün emeği sağlayamazdı; yeterli arazi ve su

da bulunmuyordu. Bu yüzden de, üretim düzeyi hep aynı kalıyordu. Belki, yağmurlu bir yılda üretim elli 'maund' (3 kg)- artırabiliyor veya kurak bir yılda yüz maund düşebiliyordu, ama bunların sonucu pek etkilediği yoktu.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda, makinenin ortaya çıkmasıyla üretim birden yüz kat artıverdi. Yani, köylü, şimdi işçi, makinenin yanında burarak, on, yirmi, yüz kez daha hızlı çalışabiliyordu. Bir patron için çalışan beş ayakkabıcı günde 10-15 çift ayakkabı yapabilirken, makineyle çalıştıklarında bin çift üretebiliyor, yani, işçi ücretleri hiç bir yerde yüz katma çıkmazken, üretim yüz kat artıyordu. Ücretlerin iki katına veya üç katına çıktığını varsay; kalan, daha önce ürünün yalnızca beşte ikisini alan patrona gidiyordu.

Bu sömürü, daha büyük servet yığılmasının yanı sıra, daha katı yoksulluklara yol açtı. Bir köylü, önceleri evinde geçimi için çok sayıda inek, koyun ve kümes hayvanları besleyebiliyordu. Kendinin az da olsa arazisi vardı. Yine, çıkırık, kazma, kürek gibi üretim araçlarının çoğu köylüye aitti. Böylece, köylünün kendisi bir tür mal sahibiydi. Ama işçi olunca, sabahleyin evinden ayrılırken, yanında, iş elbiseleri ve traş takımından başka hiç bir şeyi bulunmuyordu artık. Yalnızca sağ elini sekiz saat fabrikaya veriyor ve söz gelimi yirmi 'tümen' biriktirip evine gidiyordu. Bir anlık bir ihmal şöyle dursun, her gün biraz daha makineye yamanıyordu. Öte yandan, köylüken serbest bir adamdı, yılda beş veya altı ay çalışıyor ve ne yapılacağına kendisi karar veriyordu. Hürdü. Fakat, işçi olunca, bu hürriyet duygusu kakmadı artık, bir anlık düşünecek vakti -yoktu, işten bir anlık uzakta oluşu da...

İşte, böyle gelişti her şey ve sonunda sınıf farklılıkları büyüdükçe büyüdü, kötüleştikçe kötüleşti. Önceleri, binlerce dükkân, iş yeri vs. arasında dağılan sermaye, bu kez, beş, on veya yirmi kişinin elinde toplandı; diğerleri sistemli bir sekile de parasızlaşıp, geniş işçi kitlelerine dönüştü.

İnsanların ve dinlerin sürekli adalet ve eşitlik arayışları, bu kez de fecî ve insanlık dışı bir şekil almıştı. İnsanlar, toplumlar ve uluslar, korkunç, birbirinin boğazına sarılmış ve düşman iki kampa sürüklenmişti. Ama, anlaşmazlığın gerçek nedeni belli değildi. Manevî değerler yok edilmiş ve hür insan iradesi bu duruma ister istemez ayaklanıp, tepki göstermişti. Böylece, kavgalar önce Avrupa'yı, sonra da Asya ve Avrupa'yı yutmuştu; bugün ise, bu uyanış, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'da, doğum yeri olan Avrupa'dakinden daha güçlüdür. **İnsanları korkunç biçimde sömüren, işçinin, kırılıp dökülerek bir tarafa atılınca kadar çalışmak zorunda olan bir makineye, yine makine tarafından dönüştürüldüğü, insan ruhunun gelişmesine hiç bir fırsat vermeyen, kapitalistin ise servet yığma arzusundan başka hiç bir şey duymayan bir altına tapıncı hâline geldiği kapitalist sisteme karşı koymak amacıyla çeşitli ekoller doğdu.**

Bu kavga, dünyanın her yanında çeşitli isimler altında başladı, ama ne yazık ki, sınıf adaleti ve dünyada eşit sosyal ilişkiler amacı taşıyan bu eğilim ve hareket dine karşı çıkarak gelişti. Bunun nedeni ise, dinin, yönetici sınıfın ve yönetim düzeni içinde doğup gelişen din adamları sınıfının kontrolünde olması idi.

Dinler, ilk ortaya çıktıkları sıralarda hiç bir yönetici sınıf unsurları taşımıyordu. Özellikle İslâm böyleydi. Ve, daha bugün, aynı konu üzerinde Lâtin Amerika'lı devrimcilerden bir grubun yazdığı yazılardan birini okuyordum. Övüne övüne şöyle diyorlar: "Bizim ücretlerimiz ve aydınlarımız yok; eylem yapan devrimciler ve düşünüp, bir ideoloji meydana getiren aydınlar diye bölünmedik, dolayısıyla hepimiz biriz. İdeolojiyi yayan aynı kişi eylemi yapar ve eylemi yapan aynı kişi de düşünür. Biz hepimiz biriz."

Bu sorunun İslâm'da da çözüldüğü ortadadır. Peygamberin sahabeleri ve İslâm'ın ilk günlerinin mücahidleri arasında kim aydın, kim eylemci ve kim din adamıydı?

Böyle bir sınıflama kesinlikle yoktu. Herkes İslâm'ı yayıyor, savaşıyor ve aynı zamanda çift sürüyor, hurma yetiştiriyor veya deve otlatıyordu. Yani, herkes, hem işçi, hem savaşçı, hem de aydıındı.

Daha sonraları ancak, sınıfların ortaya çıktığını ve bunlardan birini de din adamlarının oluşturduğunu görüyoruz.

Bu resmî sınıf, genellikle kendi sınıf çıkarlarına hizmet edip, üyelerine yardım edeceği için, bazı konuları resmî dine ekleyiverir. Halkı yavaş yavaş uyuşturur. Böylece, resmî din, kendiliğinden, tartışmasını yaptığımız harekete karşı çıkar. Onunla Avrupa'da son nefesine kadar çarpışır ve çarpışmaya devam eder. Bu hareket, Lâtin Amerika olsun, bir başka yer olsun, her nerede ortaya

çıkarsa, resmî dinler orada ona, yalnızca din adına karşı durur.

Modern düşüncenin sorunu nasıl algıladığı ortaya çıkıyor: din, insanların zararına ve bir azınlığın yararına, mevcut düzen için bir dayanak olmaktadır; uygulamada böyledir bu.

Dinle hiç ilgisi olmayan, fakat yalnızca insanları sömürden kurtarmaya çalışan bir hareket daha var; din, bu hareketi inançsız olmakla suçlar. Sorun üzerinde, gerçekten dinî hiç bir şeyin olmadığı açık.. Bu arada maneviyattan ve mistisizmden söz etmek tümüyle yalandır, belki yalnızca statükoyu kuvvetlendirmeye yarar.

Ve, ne yazık ki, ferdî ve sınıf eşitlik ve adaletini (yani, dinden ayrılamaz fikirleri) benimsediği kesin olan bu hareket, Avrupa'da dine karşı bir güç olarak ortaya çıktı. Avrupa'da başlayıp dünyanın her yanına yayılan, Marksist, -antimarksist, sendikalist veya bir başka türde, çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkan sosyalist bir hareket olarak boy gösterdi.

Bu hareketten sonra, en gelişmiş biçimine II. Dünya Savaşı'nın ardından erişen üçüncü bir hareket doğdu.

Mistisizm dinin içindeydi, din ise Avrupalıların hayatının bir parçası olmaktan çıkarken, din adına yalnızca papazlar ve peşlerinden gidenler kaldı (onların zamanı da hızla geçiyor.) Din, gençlerin zihnî hayatından silinip giderken, yerini sosyalizm aldı. Fakat ondokuzuncu yüzyıl Avrupalı sosyalistlerin hedefleri hiç bir zaman meyvesini vermedi. Yüz yıl önce Avrupa'da sosyalist bir devrim gördük; İşçiler devrimcileşiyor ve kapitalizm silinip süpürülüyordu. Şimdi özellikle, —bir zamanlar, işçi hareketinin en gelişmiş düzeyde olduğu— Almanya'da, bu hareket en geri kalmış durumda. Bu, öylesine kesin bir doğrudur, ki, Alman işçi sınıfı, Katolik ve Protestan kiliselerinden bile daha çok sağcı. Savaştan sonra otuz yıl içinde, Almanya'da bir tek grev olmadı. Ama yüz-yıl önce işçiler, önce Proudhon'un, sonrada Marx'm zihnî liderliği altındaydı. Ne denirse densin Avrupa kapitalizmi, sosyalist devrimi bütünüyle etkisiz duruma getirebilmiştir. Çin ve Sovyetler Birliği gibi diğer ülkelerde ise, sosyalizm ölme noktasına gelmiş durumdadır.

Bu demektir ki, ondokuzuncu yüzyılın hürriyet arayıcı insanların hedefleri gerçekleşmemiştir. Bu insanlar, eğer toplumda sosyalist bir sistem gerçekleştirilebilirse, insanlık materyalizminin bağlarından ve sınıf farklılıklarından kurtulacak ve çıkar çatışmaları ortadan kalkacak sanıyorlardı. Bu çatışmalar olmayınca, savaşların biteceğini, savaş ve sömürü ortadan kalkınca da, bütün insanlık güçlerinin birleşip, insanın gelişme ve manen yükselmesinin hizmetine koşacaklarını hayâl ediyorlardı. Her ne kadar bunlar, ondokuzuncu yüzyıl sosyalistlerinin hedefleri idiyse de, insanları kurtaracak olan sosyalist sistemin, uygulamaya konduğunda, herkesi tek bir lidere nasıl köle ettiğini ve önce kişiselliğe ve partiye tapınma, sonra da devlete tapınma şeklini aldığını görmüş bulunuyoruz.

Proudhon, Marx'a yazdığı mektuplarda diyordu ki:

"Eğer bir şey yapmak istersek, mütevazı bir şey olmalı; bunu, yalnızca insanların uyanması uğruna yapmalıyız. Yeniden peygamberlik oynayıp, insanlar üzerinde bir takım emir ve yasaklar koyarak, onların üzerine binmemeliyiz. Dünyada yeni bir din, yeni bir mezhep kurmamalıyız... Korkarım ki, bu sizin ekolünüz, yarın bir devlet dini şekline bürünecek ve devlete bu şekilde tapınma, Tanrı'ya tapınmanın yerini alacak."

Her şey nasıl da önceden tahmin edildiği gibi, Proudhon'un dediği çıktı

İşlerin böyle bir yola girmesiyle hayâl kırıklığına uğrayan hür ruhlar, kendi deyimleriyle, insanı bir veya birden çok tanrının hizmetine koşan dini de, devletin kölesi yapan Marksizm'i de inkâr ederek yeni bir ekol kurdular.

Bütün servet devletin elinde toplandığı ve devlet bir hiyerarşi şeklinde kurulup, bir bürokrasiye dönüştüğünde, kendi sürekliliğini sağlayan egemen bir sınıf biçimine bürünür. Böyle bir sistemde, kimse bir şey yapamayacaktır; yeterli servet ve malî imkân olmadığından kimse kendini kurtaramayacaktır. Herkes başında lideriyle bu korkunç örgüte bağlı işçiler hâline gelecektir.

"TEMEL DÜŞÜNCESİ, TARİHTE KİŞİSELLİĞİN REDDEDİLMESİ OLAN (kişilerin tarihte hiç rolü yoktur) BİR HAREKETİN, KİŞİSELLİĞİN BAŞLICA BESLENME YERİ OLARAK ORTAYA ÇIKMASI NE KADAR TUHAF! HEM DE, ÇEŞİTLİ KOLLARI ADLARINI KİŞİLERDEN ALIYOR: MARKSİZM, LENİNİZM, TİTOİZM, KASTROİZM, TROÇKİZM, MAOİZM VE KAYBOLMUŞ OLAN DAHA PEK ÇOKLARI. FAKAT BİR DİNİN MÜNTESİPLERİ OLARAK, BİRİNE MUHAMMEDİZM VEYA BİR MUHAMMEDİST, DİYE SÖZEDEBİLİR

MİYİZ? BÖYLE DEDIĞİMİZDE, KİMSE NEDEN BAHSETMEKTE OLDUĞUMUZU ANLAMİYACAKTIR, ÇÜNKÜ BİZ DİNDARLARIN, (insanların en iyisi olarak inandığımız peygamber'e tapmakla suçlansak da) BU KİŞİSELLİK KOMPLEKSİYLE BAŞI HİÇ DERDE GİRMEDİ. BU İNSANLAR, KİŞİSELLİĞİ İNKÂR EDEREK, FERDİN, KAHRAMANIN İNSAN HAYAT VE TARİHİNDE EN KÜÇÜK BİR YERİ OLMADIĞINI İLERİ SÜRERLER DE, EKOLLERİ, GEL GÖR Kİ, LİDERE TAPINMA ŞEKLİNİ ALIR. FAŞİZM'İN BİR DİĞER ŞEKLİDİR BU.

İkinci Dünya Savaşı, bazı temel şeyleri gündeme getirdi.

İlk olarak, DİN, yeniden ciddi bir güç hâlinde dünyanın önüne kondu.

İkinci olarak, BİLİM gösterişlerini incelemeğe açıldı.

Üçüncü olarak, ortaya çıkan insanî ve ekonomik sorunlara cevap veremediğinden, Marksizm'in parıltıları söndü. İşte bu noktada, EKZİSTANSİYALİZM güç, kazandı.

Egzistansiyalizm, kuşkusuz, ondokuzuncu yüzyılda, hatta daha önceleri de vardı —kendi mistisizminde mevcuddur o, (burada, mistisizm temelde bir varoluşçu felsefedir)— fakat, dünya şu anda sunulup, insanı merkez kabul eden şeklinde değil. Bu şekil, bütün tarih boyunca, insandan başka bir şeyden, — insanları, yalnızca kulları yapmak isteyen Tanrı'nın önceliğinden söz ettiğimiz inancındandır. Böylece, egzistansiyalizm de insan varlığına dayanmakla işe başlar. **“Bak ve ne olduğunu gör; kendine dön ve bak”** der insana.

Niçin?

Çünkü o hep kendi dışındaki şeylere, tanrılara, hayır ve şer ruhlara bakıyor. Ve şimdi, var olan sistemde bile, dini bir yana attıktan sonra da, bakışları maddî hayata çakılmış kalmış durumda; bütün zamanı bu şeyi ve sonra da, bütün zamanı bu şeyi ve sonra şu şeyi aramakla geçiyor. Kendi benliğinden uzaklaşmış ve kendisinin dışındaki maddelerin peşinde koşuyor. Güvenip, dayanabileceği bir şeyler arıyor. Burada unutulmuş, kişinin kendisi, bir varlık olarak **“ben”**dir. Bunu hiç düşünmüyorum; bozulan, parçalanmış ve yok edilen kendi varoluş değerlerine baktığım bile yok. İşte böylece, egzistansiyalizm, insan varlığına önceliğini vermenin bir başka yolu olmuş oluyor.

Gele gele üç temel akımımıza geldik.

İlk akım, insanlığı varlığa bağlayan manevî akımdır; insana dayalı bir dünya görüşü olarak bu büyük bağ öne süren mistisizm.

İkinci akım, sosyalizm'de, komünizm'de ve insan eşitliğinden, sınıf çatışmalarının yok edileceğinden söz eden bütün ekollerde ortaya çıkıyor. Bunlar, tek bir toplum örgüsü içinde iki grup, iki kutup arasındaki sınıfsal ilişkileri düzenleme sorunuyla ilgileniyorlar: arazi sahibiyle köylü, kapitalistle işçi arasındaki ilişkiler ve bunların sosyal ilişkileri... Ama mistisizm, dünya, insan ve varlık ilişkilerini konu alıyor.

Üçüncü akım, diğer iki ilişkiler sisteminin insanı unutup, bir dış soruna bağlanıp kaldığını; sosyalizmin adalet, sermaye, politika ve sınıf savaşlarıyla, mistisizmin görünmeyen, maneviyat v.s.'yle ilgilendiğini, ama ikisinin de insanı bir yana ittiğini savunan egzistansiyalizm'de tanıtıyor kendini.

Dolayısıyla, insana dönmek zamanıdır, diyor egzistansiyalistler.

“Dinin ve sosyalizmin bizden koparıp almaya çalıştığı şeylere bağlanalım... Kendi insanlık hürriyetimize yapışalım. Hürriyetim var, iradem var. Fakat sosyalizm, insiyatifi ele geçirip, bunları devlete teslim ediverdi. Benim adıma kararları o veriyor. Benim için programlar yapıyor, üretim ve tüketimimi tayin ediyor ve beni bir örgüt hiyerarşisi içinde bir yana itiyor. Böylece, hürriyetimi benden alıyor. Din ise, her şeyde Tanrı'ya yöneliyor, Tanrı insan özünün dışına bir varlık, dolayısıyla din, insanın hürriyetini olumsuzlaştırıyor. Biz insanlığın kendine dönelim, diyelim ki:

“Sen varsın.

Bu tabiatın dünyasında tabiata yabancısın.

Ve hiç tanrı yok, herhangi bir bağ da yok. Dolayısıyla, kendine has özünün parçası olan varoluş değerlerine yapış; bırak, onlar büyüsün ve gelişsin.

Varoluş endişelerini yatıştır; onlara bak ve onları gider.

Şeyler arasında bir şeyden başka bir şey değilsin; değerlerin de buradan kaynaklanıyor.

Hürriyet ve iraden şartsız olarak senindir.

Bu hürriyet varolunca, bütün değerler de var olur; bu hürriyet senden çekip alındı mı, bu değerler de kaybolur; o zaman başka güçlerin bir kölesi olursun: Tanrı'nın veya devletin.”

Şimdi de, bu üç akıma bir başka açıdan bakalım. BUNLARIN ZAYIF NOKTALARINI İRDELEYELİM.

Günümüzdeki kurulu dinin zayıf noktası şudur:

İnsanı, gerçekte kendi insanlığından ayırır. Onu, can sıkıcı bir dilenci, kendi gücü ötesindeki görünmeyen güçlerin bir kölesi yapar; onu yerinden ederek, kendi iradesinden uzaklaştırır. Bugün karşılaştığımız ve din diye kabul ettiğimiz kurulu din budur.

Sosyalizmin zayıf noktası:

materyalizme bağlıdır ve uygulamışta karşımıza, devlet önceliği ve devlete tapınma ve giderek, devletin başının, yani liderin önceliği olarak çıkıyor. Evet, bu lider Stalin gibi duygusuz bir eylem adamı da olsa, halk bilimsel bir disiplin olan sosyalizmle ilgili bütün fikirlerini sayın liderinden almalıdır! Onun yazıp söylediği her şeyin, sanki vahiymiş gibi bir gücü vardır.

Egzistansiyalizmin zayıf yönü ise:

İnsanın hürriyeti ve önceliğine ne kadar değer verirse versin, Allah'ı ve sosyal sorunları inkâr ettiğinden, insanı gün yarısında ortada bırakıverirler. Her şeyi seçme hürriyetim mi var, ortada hiç bir ölçü de yok. O halde neye dayanarak iyiyi geçecek ve kötüyü reddedeceğim?

Egzistansiyalizmin, bu soruyu cevaplandıracak herhangi bir dayanağı yoktur. Şimdi bir işe koyuluyorum; kendimi insanlar için feda edebildiğim gibi, insanları da kendim için feda edebilirim, mademki hürüm; hangisini yapacağım?

Egzistansiyalizm buna cevap vermez, çünkü ne tanrıci, ne de sosyalist olduğundan cevap verecek hiç bir ölçüsü yoktur. Sonunda, insanı serbest bırakır; tıpkı Avrupalı egzistansiyalistler gibi, insanlar da, hiç bakmaksızın her türlü kötü işe dalmakta serbest kalırlar. Çünkü belli bir yönü olmayan kişisel hürriyet alçalacak ve gide gide pis bir lâğim çukuruna düşecektir; bunun da, hürriyetin kirlenmesiyle sona ereceği açıktır.

Bu üç önemli akımın olumlu yönlerine gelince:

eğer, mistisizm olmamış olsaydı, eğer, insan bu sezgi duygusundan yoksun kalmış olsaydı, biz, gerçekte insan olmuş olmayacaktık. Söz, düşünce ve bilinç insanlığın gerçek delilleri değildir. Şimdiye kadar ne denilmiş olursa olsun, hayvanların içgüdüleriyle, insanların da akıllarıyla hareket ettikleri iddialarının saçma olduğu ortaya çıkmıştır. Bugün, Sokrat ve Eflâtun'un yaklaşamadıkları bir akılla, hayvanların önermelerden sonuçlara varabildiğini gözlemiyoruz; bir olay karşısında, içgüdüsel olarak tarif edemeyeceğimiz yeni ve yaratıcı bir tepki gösterebilmektedir onlar. Aynı şey, konuşma açısından da ileri sürülebilir. Bana göre, inşam bütün hayvanlardan ayıran, görünmeyen karşısındaki sezgi duygusu, bir başka deyimle, olandan olması gerekene doğru kaçıışı olan veya '**olmayan**'a değil, '**olması gereken**'e doğru. İşte, insandaki maneviyatın ve yüceliğin delili budur.

Aşk, bir güç, yediğimiz proteinlerin ve kalorilerin üretmediği bir ısıdır. Onun bilinmeyen bir kaynağı vardır; bütün varlığını yakıp eritebilir. Aşk, bana yarardan daha yüce ve daha yüksek değerler bahşeder; fizik, maddî veya biyokimyevî açıklamalar bunu kavrayamaz. Eğer, aşk insandan alınmış olsaydı, o, yalnız ve yalnızca üretim sistemlerine yararlı durgun bir varlık olacaktı. Belki bir mühendis veya doktor olabilirdi ama insana tarihi yazdıran ve büyük devrimler yaptıran bu '**bir insan oluş niteliği**', bu madde üstü enerjinin fitratında kaybolur ve bu yangın sönüp giderdi.

Hüseyin-i İrşad'da bir sorunu tartıştım ve sonra, onu öğrencilere aktardım. Pek çoğu cevapladı.

Dedim ki, "**hayır!**" Zihinlerinde bir mücadele doğurmak istediğimden, herhangi bir cevap vermedim. Taşradan gelen bir kardeş karşı çıktı. Biri kalktı ve benden, herkesi rahatlatmam için derhal bir cevap vermemi istedi. Dedim ki: "**Muhterem efendim, ben rahatlıkları bozmak için geldim. Benim, herkesi rahatlatıverecek bir eroin veya afyon olduğumu mu sanıyorsun? Ben, şu yazıların hepsine cevap verenlerden değilim.**"

Eğer, bir kişi gerçekten hizmet etmek istiyorsa, rahattaki insanların rahatını kaçırmalı ve durgunları harekete geçirmelidir. Çürümüş insanların kalbine, çelişki ve çatışma tohumları ekmelidir. ALLAH'A YEMİN OLSUN Kİ, BU İNSANLARDAN BAZILARINDA KUŞKULAR DOĞURMAK, KESİNLİKLER KAZANDIRMAKTAN BİN KAT DAHA BÜYÜK BİR HİZMETTİR. **Çünkü bu kesinlik insanlara öyle bir hızla**

işler ki, uyuşturucu bir madde gibi etki eder; yararsızdır bu, boşunadır. Biz 700 milyon müslümanın iki meteliğe değmeyen kesin inançları var. Kuşku, endişe ve heyecandan doğan şeylerin değeri nedir ki? **“İNKÂRDAN SONRA İMAN!”**.

Evet, inkârdan sonra gelen ve seçerek varılan kesinliğin bir değeri vardır. Öbür tür kesinliği ve ne kadar geçersiz olduğunu tarih boyunca hep görüyoruz. Şu, “Bütün insanlar tek bir ümmetti” (Bakara,213) âyeti kesinliği olanlara saldırıyor. Peygamberler aslında, zıtlıklar doğurmak için geldi. Yoksa, insanlar sersemlik ve budalalık içinde, kuzu kuzu otlamaya gideceklerdi.

Mümkün olduğu kadar özetlemeğe başlamamız gerek ki, (varlık, adalet ve sevgiye öncelik veren) üç temel zihnî ve manevî akım ve özellikle mistisizm, daha açık çizgilerle ortaya konabilsin.

Mistisizm, aşkın peşinden gider. Aşk, insan davranışlarının kaynağı ve hareketli nedeni olan madde üstü enerjidir.

İkinci akım, insanlar arasında eşitliğe ve adalete dayanır;

Üçüncüsü ise, insan hürriyet ve seçimini temsil eder.

Bu üç temel akımı, (diğer bütün akımlar, ya bu üçün kollarıdır veya önemsiz şeylerdir) üç kelimeyle toplamayı düşünüyorum:

biri, mistik ekollerin temelinde yatan aşktır; din de onun bir dış yansımasıdır.

İkincisi, sömürgeciliğe ve yerli sömürüye uygulandığında, sınıflar ve uluslararası maddî adalettir.

Üçüncüsü, insanî değerlerin temel ve öz çekirdeğine dönüp, dayanmak anlamında insan varlığına öncelik vermektir; büyümesi ve gelişmesi için insanî “ben”e hürriyetini ve iradesini bahşetmektir; gözlerimizi insanın özüne açmak ve, kapitalist sistemde yitirilen, dinî sistemlerin açıkça reddettiği ve sosyalizmde tek boyutlu duruma düşen varoluş “ben”ini yüceltmektir.

Konuyu daha da açıklamak için, kişiyi bir örnek olarak almamız gerek sanıyorum. Bu akımlardan her biri, insanın hem yükselmesinde, hem de alçalmasında birer faktördür. Yani, tek bir yönde gidip, diğerlerini ihmal ettikçe, hepsi de aldatıcı birer kılavuz durumuna düşerler.

Mistisizm, insanda, varlığını ve ruhunu besleyen yüce psikolojik ve manevî değerlerin yanı sıra, manevî bir duyarlılık da oluşturur. Ama, çevresinde oluşan tehlikeli şartlar karşısında onu, kör ve vurdum duymaz yapar. Gerçekte bu, tam anlamıyla, manevî bir inziva durumunda, ruhen göklere, “veryüzünün ötesindeki lotus ağacı”na çıkan adamın hâlidir. İnziva yerinin duvarları ötesinde, zulüm, şenat, yoksulluk, utanç verici hareketler, cehalet, tefessüh ve her türlü bozulma, insanın bütün manevî değerlerini hiçe saymakta, aşağılamakta, fakat o, bunların hiç farkında olmamaktadır; yani, çevresinde olup bitenlerle bağlantısı tümüyle kopmuş durumdadır. Bu, böylesi bir insan kurtuluşu modelinin nasıl da bencilliğe dönüştüğünü gösterir; herkes, cennete tek başına gitmek için bir yol tutmuş. Fakat, kalben, bir kötünden, bir materyalist, hatta başkalarına karşı içten gelen bir sempati besleyen bir hayvandan bile daha sert olan böyle bir insan cennete nasıl girebilir? Allah'a ve Cennet'e götüren ibadet, sadakat ve dinî ameller yolunda yürüdüğü doğrudur; ama, böyleyken bile o bencilin tekidir. Önemli olan insan olmak ve cennete ulaşmaktır.

İnsanlara karşı, Şems-i Tebrizi ve Mevlâna Rumi'nin en derin inanç ve bağlılıklarından başka hiç bir şey duymadım. Onların karşısında dururken, sanki bir güneşin karşısında durur gibi oluyoruz, böylesine büyük onlar. Mevlâna'ya bakıyoruz, manevî gelişme ve kişisel karakter yönünden, haklarında bir şeyler bildiğimiz insanların en önünde duruyormuş gibi geliyor bana. Fakat, Belh veya Konya'nın toplumu için, o günün İslâm toplumu açısından varlığıyla yokluğu arasında hiç bir fark yok. Çünkü bir bakıma manevî ve ilâhî bir karantinanın içine kapanmış, çevresinde olup bitenlerden — zulüm, Moğollarla savaşlar ve Haçlı Seferleri— hiç duyulanmıyor sanki.

Aynı şeyi, bir zamanlar savaş döneminde şöyle diyen Fransız şair Gautier için de söyleyebiliriz:

“Yatmayı oturmaya tercih ederim, oturmaya ayakla durmaya tercih ederim ve evde kalmayı dışarı çıkmaya tercih ederim.- Bir kurşun gelip de, evimin penceresini parçalamadıkça, bütün dünyayı kaplamış dedikleri savaş hakkında hiç bir bilgim olmayacak.”

AMA, NASIL OLUR DA, BİR YANDAN, BİR İNSAN MANEVÎ YÖNDEN BÖYLESİNE GELİŞSİN, AMA ÖTE YANDAN, BÖYLESİNE AÇIK VE BASİT MANEVÎ BİR GERÇEK KARŞISINDA VURDUMDUYMAZ OLSUN?

Tek yönlü yargıda bulunan bir kişi, mistisizmin anlamsız ve aptalca bir batıl inanıştan çıktığını sanacaktır, fakat, biz bir sorunu bütün yönleriyle ele alıp, inceliyoruz. Bir açıdan, mistisizmin yüce bir bağ yarattığını görüyoruz; hiç bir ekolde, insan mistisizmde olduğu kadar yüceltilmemiştir. **Bizim mistik ekollerimiz, bize, hiç bir ekol ve hiç bir devrimde benzerini görmediğimiz insanlar kazandırmıştır. Büyük devrimler büyük kahramanlar üretmiştir, ama onların insanî kişilikleriyle, bizim mistik geleneğimizin kişilikleri karşılaştırma bile kabul etmez.** Aynı yer ve zamanda anılmaya değmez onlar. Bencil itilimleri, zayıflıkları ve her birimizde yer eden özel hayalleri inkâr etmek, tabiatımızı oluşturan bütün güçlerle gerçekten savaşmak, aşkın ve mistisizmin köküne meyve verdirmek için insanın varlığında ve özünde ateş yakmak; bunlar öyle ufak tefek başarılar değildir. **Ama, ne var ki, bunların, olumsuz ve boş, cellâtlar için, zulmün, geriliğin, sömürgeciliğin vb. ajanları için en büyük eğlenceye ve nimet türünde insanlar ürettiğini görüyoruz.** TARİHİN ZÂLİMLERİ, BAŞKALARININ İŞLERİNE HİÇ BURUNLARINI SOKMADIKLARINDAN BÖYLESİ İNSANLARA HER ZAMAN BORÇLU VE MİNNETTAR KALMIŞTIR.

Sosyalizm için de söylenecek farklı bir şey yok. Varlığını tepeden tırnağa, materyalist olsun, olmasın, (ama genellikle materyalist) sosyalizmin sardığı bir gençlik görüyoruz. Bu gençlik, kendini tümüyle, patronun işçinin otuz tümenlik ücretinden beş tümenini çalmamasına vermiştir; eğer çalacak olursa, zulüm gören işçinin, veya bir dereceye kadar köylünün hakkını almak için hayatını, varlığını, canını ve aşkını vermeğe hazırdır.

"Bu gençliğe bir insan gözü ile baktığımızda, onun yalnızca sosyalizm ve iki sınıf arasındaki ilişkiler sorununu düşündüğünü görürüz. Toplum içindeki bu sınıf ilişkisine dar ve tek yönlü bakışından dolayı, bir tek konunun içine kapanıp kalmıştır; bütün insanlık ve varoluş yönleri, değerleri ve ihtiyaçları yitirilmiştir onda."

Doğru bir şey midir bu?

Ne zaman, sınıf sömürüsü karşısında apışıp kalmış ve böylesine heyecanlı, dünyadaki bütün diğer sorunlara yalnızca bu delikten bakan ve gece-gündüz başka hiç bir şey düşünmeyen bir tanıdık, dost veya öğrenci görsem, kendisini feda etmeğe böylesine istekli olduğu ve böyle bir istek ve manevî bir eğilim gösterdiği için, ona acırım. O, bütün yaşantısını tek bir fikre adanmıştır. Kültürde, tarihte ve dinde veya yalnızca hayatta görülebilen ve insanın diğer yönlerinin gelişmesini sağlayan bütün tecrübe ve olaylardan neden yoksun kalsın?

Neden, başka bir şeyi değil de, yalnızca bu sorunu düşünsün?

Bir politikacının gazetede çıkan basit bir sözünün Mevlâna'nın tüm Mesnevisinden daha çok harekete geçirdiği bir kişi hâline gelmiştir. Bütün bu söylenenler, insan tarihindeki bütün manevî değerler onun için hiç bir anlam ifade etmez; belli insanlardaki ahlâkî gelişme örneklerini bilmez o. Bu gençlik için, sosyalist olmadığına inandığı bir kimsenin —bir kahraman, kendini feda eden biri, sömürgeciliğe karşı da olsa, bütün maddî hayatını inancı uğrunda feda ederek, ahlâkî açıdan, cesaretin zirvesine çıkmış da olsa— bir parlak değeri yoktur. Böyle bir kişinin meziyetlerini, o, imkânı yok anlayamaz.

Sosyalizmin, bir tanesi dışında, insanın bütün kol ve bacaklarını koparıp attığını, fakat bu bire de, körleştirip gövde verdiğini görüyoruz. Böylece, o insanı tek boylu yapar, bu tek boyut, ne kadar yüce ve parlak olursa olsun. Bu bakımdan, mistisizmden pek de farklı değildir. İkisi de, küçük gözetleme delikleridir; şu kadarla ki, biri, sosyal bir duyarlılığa açılırken, diğeri evrensel ve varoluş duyarlılığına açılır.

Şimdi, görüyoruz ki, eğer insan göğe ve bilinmeyene tapınır, sosyalist bir ekole bağlanır veya bir diktatörlük altında yaşarsa kendinden uzaklaşmakta ve bilgisizleşmektedir. Ekonomik sistem açısından ise, para onun gözlerini kamaştırmış ve aline (dizmek) etmiştir; sanki para onu tümüyle yutmuştur; tüketim ve zevk peşinde koşmak onu, varlığını yok edecek derecede yabancılaştırmıştır. Zevk ve tüketim onu kollarına alınca bir hiç olmuş ve ondan geriye kocaman bir sıfır kalmıştır.

Kapitalizmin, diktatörlüğün, yönetici bürokrasinin ve materyalist tüketim yaşantısının kendinden uzaklaştırdığı bu insan, bugün yeniden kendi varoluş üstünlüğüne dönüyor ve bu, egzistansiyalizmin insanlığa yaptığı en büyük hizmetidir. Egzistansiyalizm, varlığın üstünlüğü, insan hürriyeti, insan iç

dünyasının gelişmesi ve insanın yüce “ben” i sorunlarını yeniden gündeme getirmiştir. O, hep bu tür şeyler üzerinde durur ve bu konularda halkın duyarlılığını geliştirmeye çalışır. Bu, insanın, yüzyıllardır, unutulmuş olan “ben” bilincine bir tür dönüşü demektir. Bu şekilde egzistansiyalizm, bu sistemlerden, bu zihnî ve maddî bağlardan bir tür kurtuluş veya bir kurtuluş çağrısı olmaktadır. Ama manevî açıdan konuya yaklaşacak olursak, işin bir de şu yönü karşımıza çıkıyor:

Evet ben şimdi hürüm, ama ne yapacağım?

Egzistansiyalizm buna cevap vermez. İki adım söz konusu burada:

Beni, elimden tutup, bu zindandan çıkarmak isteyen kişinin, zihninde bir amacı ve kurtardıktan sonra bir programı olmalıdır; yoksa ben ne yapacağım?

'Bu durumda, benim hürriyetim bir serseriliğe dönüşecek ve serbest bırakılmam yararına mı oldu, yoksa zararına mı oldu, anlaşılmayacaktır. Eğer, hürriyetin hiç bir amacı ve ölçüsü yoksa hürriyet değil serseriliktir. Sonra, saçma bir durum ortaya çıkacak ve bundan sonra da hürriyet, amacı Nepal'de veya Hayber geçidinde haşhaş aramaya çıkmak olan Batı Egzistansiyalizmi şeklini alacaktır.

Her şeye rağmen, gerçek ve güncel bu üç temel akım, insan mizacının derinliklerinde var olup, insan varlığının, üç biçimde dışa yansıyan en temel ihtiyaçlarını sergilerler:

Bunlardan biri aşk ve mistisizmdir;

İkincisi, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki hareketlerde görülen adalet arayışı;

Üçüncüsü de, şu sıra Avrupalı aydınların ardından gittiği egzistansiyalizm'dir. Bunlar, insanı inkâr eden sistemlerden kurtuluş ve insana dönüş araçları olarak vardılar.

BU NEDENLE, İNSANI KURTARMA AMACI TAŞIYAN EN TAM KİŞİ VEYA EKOL, BU TEMEL BOYUTLARI KUCAKLAYAN KİŞİ VEYA EKOL OLACAKTIR. EĞER, BU BOYUTLARIN ÜÇÜ DE BİR TEK EKOLDE TOPLANIRSA, BUNA HERHANGİ BİR EKOLÜN OLUMSUZ YÖNLERİ GİRME FIRSATI BULAMIYACAK, ÇÜNKÜ BİR BOYUT BİR DİĞER BOYUTUN OLUMSUZ YANINI GİDECEKTİR. BU ÜÇ BOYUT, AYRI AYRI BİRER EKOL BİÇİMİNE BÜRÜNDÜĞÜ ZAMAN, OLUMSUZ YANLARI ORTAYA ÇIKAR, FAKAT BU ÜÇ BOYUT BİRLEŞTİĞİ ZAMAN İSE, BU OLUMSUZ YANLAN KAYBOLUR. EĞER, BİR EKOL, BİR SOSYALİSTTEN DAHA ÇOK BENİ SOSYAL SORUMLULUĞA ÇEKMIŞSE, MİSTİSİZM, ARTIK DAHA FAZLA BENİ SOSYAL SORUMLULUĞUM KARŞISINDA VURDUMDUYMAZ YAPAMAZ.

Yani, eğer mistisizm, sosyal sorumluluğumdan veya başkalarına karşı sorumluluğumdan yoksun bırakma ve yalnızca varoluş ve manevî gelişimimle uğraşma eğilimini bende yaratacaksa, bu durumda, ekolumün diğer yönü, eşitlik inancı böyle bir şeye izin vermez. Kısaca, bir yandan, Sartre beni varoluş hürriyetime çağırır; bir yandan sosyalizm sosyal sorumluluğa çağırır; evet, bir diğer yandan, mistisizm ve aşk, beni varlık ve hayat dünyasına, türümün ve varlığımın nihai kaderine çağırır ve hepsi birden, bende, sosyal yaşantının ötelerinden ve hattâ kişisel ve varoluşçu benliğimden de ötelerinden yükselen bir ateş yakar.

Eğer, yirminci yüzyılda yaşayan ben, bu üç akımı bir ekolde toplayabilirsem, bu ekol, bana çok yönlü, dengeli ve ahenkli bir gelişme sağlayacaktır. Bence, buna örnek bulmak için öyle uzaklara gitmeğe gerek yok, İslâm karşımızda. İşte, bütün değerler toplamı işte, üç boyutu da ahenkli bir biçimde bünyesinde 'birleştiren sistem. Bu sistemin kaynağı, ruhu ve (Hristiyanlık da içinde olmak üzere, bütün dinlerde görüldüğü gibi) özü mistisizmdir. Bunun yanı sıra o, sosyal adalet ve diğerlerinin, öyle ki tek bir diğerin kaderi üzerinde de şiddetle durur, şöyle diyerek:

“Bir başka kişiyi diriltir veya canlandırırırsanız, bütün insanları diriltmiş gibi olursunuz; bir başka kişiyi -öldürürseniz, bütün insanları öldürmüş gibi olursunuz.” Yani, o, başkalarıyla olan ilişkim konusunda böylesine duyarlıdır. Faiz, sosyal ve sınıfsal bir sorundur, fakat İslâm, müşrikten veya münafıktan nefret etmediği derecede faizciden nefret eder. Burada, sosyal sorunların, içinde yaşadığım toplumda başkalarıyla olan ilişkilerim üzerinde durmaktadır özellikle; bu sorun karşısındaki duyarlılığını göstermektedir. Sartre'ın sözünü ettiği varoluş sorunuyla ilgili olarak İslâm, kurulu dinlerin ve hattâ mistisizmin, insanı Allah yönünde kendi varlığından habersiz kılan ve Allah'ın varlığı önünde insanı olumsuzlaştıran yönlerine bütünüyle karşı bir tavır takınır. İSLÂMÎ 'TEVHİD', ALLAH ÖNÜNDE İNSANLIĞIN VARLIĞINI ONAYLAYAN TEK BİRLEŞTİRİCİ İNANÇTIR. **İslâm'ın Allah'ını, İslâm'ın O'nu tanıttığı şekilde** (Şîlik'te ve Sünnîlikte, gerçekte her yerde, süregelen dinî duyarlılığının ortaya koyduğu biçimde değil) **tam anlamıyla bilen, bu inancı İslâm'dan almış, bir yanda, yüksek hayvanlar**

düzeyinden ilâhî bir mertebeye doğru üeriye dönük gelişim yüceliğini yaşadığı hâlde, kendi varlığının yüceliğini, Allah'a olan yakınlığını kavramış hiç kimse yoktur. Ancak, İslâm'daki tevhide inancın Allah'ıyla insan, böyle bir büyüklük; gelişme ve kemâle erişebilir. Aşkın gerçekleştirilmesinin yanı sıra, O, insana alçakgönüllülük ve teslimiyetle birleşmiş bir büyüklük ve yücelik verir. Bu nitelikleri öyle bir şekilde bahşeder ki, insan mevcut varlık sınırlarının ötelere geçer.

Feuerbach'ın, **“yoksulların güçlü tanrıları vardır; onlar yoksullaşp, zavallılaştıkça, tanrıları da güçlenir”** diye nitelediği biçimde, yalnız kendini düşünen ve güçlendiren kuvvetli tanrı değildir bu. (Feuerbach'm adını ettiği, mistik dinlerde ve günümüzde kurulu dinlerde görülen ilişki biçimidir.) **Aksine, 'tevhid'in insanı, yoksulluğunu algıladığı ölçüde servetini algılar; alçakgönüllülük duyduğu ölçüde, içinde bir gurur ve bir ihtişam hissi duyar; kendini Allah'ın hizmetine verdiği ölçüde, var olan diğer sistemlere, güçlere ve ilişkilere karşı ayaklanır. Demek oluyor ki, İslâm'da, insanla Allah arasında zıtmış gibi görünen bir ilişki söz-konusudur. Aynı anda, hem inkâr, hem tasdik; hem hiç, hem her şey oluş; tabîî, maddî hayatta, hem yok oluş, hem ilâhî bir varlığa bürünüş.**

Mezhep tarafgirliğini bir tarafa bırakıp her şeyi göz önüne aldığımızda, Hz. Ali kerremallâhü vechenin bize tanıtıldığı şekilde, bu üç temel yönün eksiksiz bir örneği ve aynası olduğunu görürüz. Aşk mı dediniz, yani, şu insanı sezgiye, yanmaya, maddî hayatta açlık ve susuzluğa çeken ilâhî enerji tek kelimeyle, ondan fışkırıyor. Hiç kimse, onun kadar aşk ateşine yanmamıştır; bu yangın öylesine güçlüdür ki, bazen kendinden geçip, çölde bağırdığı olur. Biz, bilmeden, bunun Medine'de üzerine dökülen acılardan veya Fedek'ten kaynaklandığını sanırız. Ama, gerçekte, onun kendi varlığı bir alevdir; bir volkan gibi kükrer o. Hayat ve varlığı taşıyamaz; aşk, yerin üstünden zamanın dışına görünmeyene doğru fırlatır onu. Sonra, bir başka boyut onu geri yere çeker ve hiç bir sosyalistin veya sorumlu devlet adamının ortaya koyamadığı biçimde, hükümetinin zulmüne uğrayan bir kadının (bir yahudi kadını) veya bir yetimin kaderine olan duyarlılığının derecesini gösterebilsin diye, politikanın ve günlük yaşantının görünür gerçeklerinden haberdar eder. Bu kadının acısı ona öyle dokunur ki, şöyle der: **“Benim yöntemim altında, bir kadına zulmedilmiş ve hakkı çiğnenmiştir; bu durumda ölürsem, beni ayıplamayın; çünkü, bu yüz karası kötülüğün acısı, bir adamı öldürmek için yeterlidir.”** Son olarak, varoluş açısından, o insan varlığının en iyi göstergesidir; yani, o başkalarını geçen bir insandır, ve insanın (ilk temel örnek veya ruh olarak değil, et ve kan olarak insanın) görülebilir, maddî ve fitrî değerlerinin en son gelişim noktası bakımından, o, insanların çok kemâle erenidir. Hayatında, başkalarından daha çok insanî değerlere ve soylu hareketlere dayanır ve güvenir.

Üç temel boyut plan, varlığın önceliği, adalet ve mistisizm (insan özünün iç ışığı) açısından Ali'nin bu ekolünü gerçekten göz önüne alırsak, zamanımızın ihtiyaçlarını mümkün olan en iyi şekilde doyurabileceğimiz inancındayım.

Çocuklarımız, sosyalist olurken, mistik duyguları ve maneviyatları kayboluyor.

Mistik olurlarken, sosyal sorunlar karşısında öylesine umursamaz bir tavır takmıyorlar ki, mistisizimleri yalnızca tiksinti uyandırıyor.

Bunların ikisini de arkaya atıp, varoluş **“ben”** ine ve varoluşçu hürriyete vardıklarında, hippilere, Batı'lı egzistansiyalistlere ve değersiz mağara adamlarına dönüşüyorlar.

Ve, evet, bu üç boyut, insanlığımızın özünde ve çağımızda var olan ihtiyaçları temsil eder. EĞER, KENDİMİZİ HER ŞEYİMİZLE BUNLARDAN BİRİNE ADARSAK, BİR KUYUYA DÜŞÜP, DİĞER İKİ İNSANÎ YÖNDEN YOKSUN KALACAĞIMIZ İNANCIDAYIM. **Önerdiğim ekole bilinç ve dengeli bir bağlanış, sadece İslâm'ı keşfetmekten ve iç gerçeğe ibadetçe bir saygıdan daha çok şeyler ifade eder. Gerçekte, bugünkü insanın ihtiyaçlarını doyurmak için, bir pınardan çıkan bu üç derenin hepsinden kaynaklanır ve İslâm'ı bu üç görüş noktasından ele alırsak, sosyal sorumluluğumuzun gerektirdiği biçimde davranmaya hazırız demektir.** (sh:111-144)

Kaynak:

Ali Şeriatî, Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1993.